

Nederlands (nieuwe stijl) en Nederlands, leesvaardigheid (oude stijl)

Vorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

Tijdvak 1
Maandag 24 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Onderstaand artikel is een bewerkte versie van een artikel van Peter van der Veer, dat in september 2000 verscheen in het tijdschrift *De Gids*. Van der Veer is godsdienstwetenschapper.

Nederland bestaat niet meer

1 Al zeker tien jaar lang is er onder
 intellectuelen en politici een debat aan de gang
 over de Nederlandse cultuur en de Nederlandse
 identiteit. Dit debat moet gezien worden tegen
 5 de achtergrond van twee met elkaar samen-
 hangende ontwikkelingen die zich in het
 grootste deel van Europa voordoen. De belang-
 rijkste verandering is de komst van niet-blanke,
 vooral islamitische immigranten. De andere
 10 belangrijke verandering is de voortschrijdende
 eenwording van Europa. Deze twee processen
 zijn onderdeel van een wereldomvattende trans-
 formatie, waarbij nationale staten steeds minder
 in nationale en steeds meer in transnationale
 15 verbanden opereren. Het is de vraag of het besef
 lid te zijn van een natie nog een rol speelt in het
 economisch en politiek handelen van de indivi-
 duële burger.

2 Naast deze algemene Europese ontwikke-
 20 lingen vond er in Nederland in de jaren zestig
 ‘ontzuiling’ plaats. In Nederland vormden tot
 dan toe katholieken, protestanten en socialisten
 zelfstandige gemeenschappen, die strak de hand
 hielden aan een burgerlijke moraal. De door een
 25 religieuze of politieke ideologie verbonden
 groeperingen gaven het leven in Nederland zin.
 Deze gemeenschappen namen in de jaren zestig
 sterk in betekenis af. Dit ging gepaard met af-
 braak van de heersende moraal van een burgerij
 30 die veelal als bekrompen werd ervaren. Door de
 opkomst van de welvaartsstaat werd het oude,
 vaak religieus georiënteerde waardesysteem
 door een nieuwe identiteit vervangen. Die wordt
 vooral gekenmerkt door consumptiedrang. Bij
 35 die nieuwe identiteit moeten we niet alleen
 denken aan collectieve deelname aan de mate-
 riële consumptie, maar ook aan het collectief
 consumeren van een voyeuristisch programma
 als *Big Brother* en het massaal opzetten van een
 40 oranje hoedje bij het Europees Kampioenschap
 Voetbal. Pas bij sportwedstrijden voelt men zich
 kennelijk een echte Nederlander.

3 Het zijn inmiddels vooral intellectuelen die
 de kranten en tijdschriften volschrijven over het
 45 zorgwekkende gebrek aan en de afbraak van
 cultureel nationalisme, maar hun argumenten
 klinken hol in het Nederland van vandaag. In
 een wereld waarin de natie steeds minder als ge-
 meenschappelijke factor wordt ervaren, is een
 50 Nederlandse cultuur slechts een mythe.

4 Is hier sprake van een gemis dat te betreuren

valt? Cultuurnationalisten zoals Frits Bolkestein
 vinden niet alleen dat er een eigen Nederlandse
 cultuur is, maar ook dat er nodig wat gedaan
 55 moet worden om die bedreigde cultuur te be-
 schermen. De Nederlandse taal, de Nederlandse
 tolerantie, de Nederlandse geschiedenis en voor-
 al de typisch Nederlandse ‘gewoonheid’ zouden
 beschermd en volledig in ere hersteld moeten
 60 worden. Opvallend is dat deze conservatieve
 ideologen meestal beter kunnen beschrijven wat
 de Nederlandse eigenheid *bedreigt*, dan wat zij
is. Die bedreiging zien zij niet in abstracte so-
 ciale processen zoals ‘globalisering’, maar in de
 65 concrete aanwezigheid van bijvoorbeeld niet-
 ingeburgerde allochtonen. Ze tonen doorgaans
 weinig belangstelling voor de achtergronden van
 immigranten. Wel is er de angst voor verande-
 ring, hetgeen kenmerkend is voor gevestigde
 70 elites. Migranten symboliseren immers bij
 uitstek de veranderlijkheid van het leven. De
 hele discussie over het behoud van de eigen
 cultuur gaat dan ook niet om het definiëren van
 de Nederlandse cultuur, maar om de afwijzing
 75 van andere - in feite islamitische - culturen.

5 Uiteraard kan ik niet ontkennen dat er zoiets
 als een Nederlandse staat is en een van staats-
 wege bevorderde nationale cultuur. Op school
 staan vaderlandse geschiedenis en Nederlandse
 taal op het rooster, maar de meeste Nederlanders
 80 vinden kennis van de vaderlandse geschiedenis
 niet zo belangrijk. Ook blijken slechts weinig
 Nederlanders de belangrijkste namen en gebeur-
 tenissen uit de vaderlandse geschiedenis daad-
 werkelijk te kennen. Conservatieve ideologen
 85 beklemtonen echter voortdurend dat onze ge-
 schiedenis door immigranten goed bestudeerd
 moet worden.

6 Heel anders is het gesteld met het belang dat
 90 wordt toegekend aan de beheersing van de
 Nederlandse taal. Vrijwel iedereen vindt dat die
 beheerst moet worden, omdat goede communi-
 catie anders onmogelijk is. Voor hoger opgelei-
 den wordt het Nederlands echter snel minder
 95 belangrijk. Om volwaardig mee te kunnen doen
 aan het wetenschappelijk debat, kunnen univer-
 siteiten zich niet langer onttrekken aan het
 gebruik van het Engels. Mijn voorspelling is dat
 het Nederlands over niet al te lange tijd niet
 100 meer dan een met sentiment gekoesterd dialect
 zal zijn, vergelijkbaar met het Gronings van
 mijn jeugd. Overigens, de Nederlandstalige

literatuur stelt maar bar weinig voor; wie het Engels beheerst, krijgt directe toegang tot de wereldliteratuur.

7 Paul Schnabel, directeur van het Sociaal Cultureel Planbureau, stelt in *De multiculturele illusie* dat de in zijn ogen wat achterlijke migrantenculturen nauwelijks invloed hebben op de Nederlandse cultuur. Migrantenculturen zouden op den duur opgaan in de dominante Nederlandse cultuur. Wat verstaat Schnabel nu onder die ‘Nederlandse cultuur’ waaraan migranten, als het aan hem ligt, zich zouden moeten aanpassen? Hij onderscheidt in cultuur drie aspecten. Eén van die aspecten is participatie, oftewel deelname aan school, werk en maatschappij. Helaas heeft Schnabel weinig oog voor de dagelijkse werkelijkheid. Deelname van allochtonen aan de arbeidsmarkt en de samenleving, noodzakelijk om te kunnen assimileren, wordt door subtiele en minder subtiele vormen van discriminatie bemoeilijkt. Werkloosheid is voor velen, ook voor allochtonen, een onleefbare toestand die volwaardige participatie aan de samenleving uitsluit, zelfs in een verzorgingsstaat als Nederland waar men bij werkloosheid niet direct grote armoede lijdt.

8 Schnabel onderscheidt verder in zijn theorie de cultuur zoals die tot uitdrukking komt in de grondwet en de waarden en normen van de moderne, democratische samenleving. Maar het is onjuist te suggereren, zoals Bolkestein doet, dat dit aspect van cultuur iets typisch Nederlands is, want het gaat om algemene uitgangspunten van elke moderne, democratische samenleving. Frits Bolkestein meent dat over deze principes niet gemarchandeerd kan worden. Hij stelt dat het in de strijd om het behoud van de Nederlandse cultuur vooral gaat om het verdedigen van het gedachtegoed uit de Europese Verlichting. Welke aanval die verdediging zo dringend maakt, is mij niet duidelijk. De ‘Verlichtings’-beginselen die volgens hem onder vuur liggen, zijn die van de universeel geldende liberale democratie: scheiding van kerk en staat, vrijheid van meningsuiting, verdraagzaamheid en non-discriminatie. Bolkestein beweert dat islamitische culturen op deze punten een povere staat van dienst hebben.

9 De scheiding van kerk en staat is historisch gezien echter veel ingewikkelder dan Bolkestein beseft. Zo is er in Turkije, waar veel van onze immigranten vandaan komen, al heel lang sprake van scheiding van kerk en staat zonder dat het publieke, politieke belang van de islam ondermijnd is. Het ideaal van de scheiding van kerk en staat manifesteert zich in elke samenleving anders. Het gaat daarom veel meer om de

aloude vraag hoe de staat religieuze minderheden behandelt. De geschiedenis leert dat West-Europese staten zich in dit opzicht niet altijd even tolerant hebben opgesteld.

10 165 Vrijheid van meningsuiting is een belangrijk principe, maar het gaat bij vrijheid altijd om de politiek en de daarin verankerde wetten. Wat heeft vrijheid van meningsuiting voor betekenis wanneer er over de principes van de liberale democratie niet eens gediscussieerd kan worden? Het gaat hierbij om meningsvorming die niet vrijblijvend is, maar die ook politieke consequenties heeft. Behoort bijvoorbeeld het dragen van hoofddoekjes tot de vrijheid van meningsuiting of is daarmee een grens bereikt?

11 Verdraagzaamheid en non-discriminatie zijn volgens Bolkestein eveneens niet-onderhandelbare beginselen. Hij vergeet dat deze termen niet eenduidig zijn. Waarom mag er over de invulling niet onderhandeld worden? Het wezen van de democratie is toch dat mensen uitgenodigd worden om mee te beslissen over de interpretatie van deze kernbegrippen?

12 Wat overblijft, is het derde aspect van cultuur dat Schnabel onderscheidt: de vrijheid in eigen huis en eigen kring. Het huiselijk gezin en de kring der geloofsgenoten nemen echter snel in belang af. Het ontzuilde Nederland volgt een mondiale trend van toenemende individualisering. De zin van het leven zoekt men, zoals hierboven al gezegd is, in excessieve consumptie en allerlei vormen van vrijetijdsbesteding. Dit alles wordt versterkt door de toenemende welvaart. Tegen deze achtergrond lijken migranten met sterke groepsbindingen ouderwets, omdat zij het Nederlandse patroon van voor 1970 laten zien. Wellicht komt er nu een proces op gang waarin transnationale identificaties zowel voor autochtonen als allochtonen belangrijker worden dan het nationale verband.

13 Het is al met al maar zeer de vraag of het vraagstuk van de bedreigde nationale identiteit de ‘gewone’ mensen aanspreekt. Alleen wanneer er een duidelijk verband wordt gelegd met de door velen ondervonden verkeersproblematiek in de Randstad (“Ons land is vol!”) of met bedreiging van de welvaart (“Die mensen komen alleen maar uit de staatsruif eten!”) kunnen xenofobische¹⁾ sentimenten nationale betekenis krijgen. Zolang Nederland iedere andere natie voorbijstreeft in het aantal buitenlandse vakanties per hoofd van de bevolking en de overheid het ‘vreemdelingen’ steeds moeilijker maakt ons land binnen te komen, valt niet te verwachten dat Nederlanders zich massaal sterk zullen maken voor een eigen vaderlandse cultuur en identiteit.

noot 1 xenofobie: afkeer van, angst voor alles wat vreemd is

In het jaar 1968 braken in Parijs heftige studentenrellen los. Om die reden wordt het jaartal 1968 in de geschiedschrijving wel beschouwd als het begin van een nieuw democratisch tijdperk. De denkbeelden van destijds zijn lang bejubeld, maar werden later steeds vaker bekritiseerd, zoals in onderstaande tekst, een bewerking van een tekst uit de Groene Amsterdammer van 17 maart 2001 van Peter Sas.

DE UITVERKOOP VAN '68

1 Een geest waart door Europa – de geest van '68. Alle machten van de westerse wereld hebben zich verenigd in een heilige drijfjacht tegen deze geest: de conservatieven, klein christelijk rechts, de liberalen en hun sociaal-democratische bondgenoten van de neoliberale 'Derde Weg'. Er is alom sprake van zedelijk verval. De klachten zijn bekend: het zelfzuchtige individualisme van het ik-tijdperk, het hedonisme van de consumptiecultuur, onverschilligheid jegens de medemens, de platte commercialisering van seksualiteit in de media, de ontwrichting van het gezin als hoeksteen van de samenleving. Schuldig aan dit zedelijk verval zou met name de geest van '68 zijn met zijn goedbedoelde hippie-idealen, zoals daar zijn: individuele zelfontplooiing, tolerantie jegens anderen, seksuele bevrijding en een kritische houding tegenover traditioneel gezag.

2 Deze heilige drijfjacht tegen de geest van '68, waarvan figuren als Joschka Fischer en Daniel Cohn-Bendit de bekendste slachtoffers zijn, neemt veelal de vorm aan van een neoconservatieve tegenbeweging. De Amerikaanse verkiezingen van november 2000 werden door de aanhangers van George W. Bush en zijn 'conservatisme met compassie' nadrukkelijk gepresenteerd als een referendum over de geest van '68, waarvan de libertijn Bill Clinton de incarnatie is. In Nederland is er de neoconservatieve beweging rond mensen als de Leidse rechtsfilosoof Andreas Kinning en CDA-parlementariër Hans Hillen, die het huidige zedelijk verval dat zij aan de geest van '68 wijten, het hoofd willen bieden door terug te keren naar conservatieve waarden als kuisheid, burgermansfatsoen en respect voor autoriteit.

3 De geest van '68 met zijn hippie-

idealen lijkt echter het slachtoffer van een schijnproces te zijn geworden. De zelfontplooiing van het individu dat met levensstijlen experimenteert om zo zijn 'echte ik' te vinden, is immers wat anders dan het zelfzuchtige individualisme van het materialistische yuppendom. Tolerantie jegens anderen is wat anders dan de onverschilligheid van het geatomiseerde individu: het maakt niets uit wat anderen doen zolang hij er zelf maar geen last van heeft. De kritische houding van de mondige burger is wat anders dan de opportunistische houding van de calculerende burger die zich niets aan de overheid gelegen laat liggen zolang hij daarmee ongestraft kan weggelopen. En seksuele emancipatie, het doorbreken van bekrompen taboes om tot een gezonder seksleven te komen, is wat anders dan de commerciële uitbuiting van seksualiteit door reclame, seksindustrie en media, met als wanstaltig hoogtepunt het televisieprogramma Seks voor de Buch.

4 Het huidige zedelijk verval is dus niet te wijten aan de idealen van '68 zelf; het is veeleer te wijten aan de neoliberale pervertering²⁾ van die idealen in de jaren tachtig en negentig, een punt dat onderbelicht blijft in de recente aandacht voor de erfenis van '68. In de jaren zestig en zeventig waren deze idealen nog ingebed in een linkse moraal van solidariteit en anti-kapitalisme. In de jaren tachtig en negentig echter moest deze linkse moraal onder invloed van politici als Reagan, Thatcher en Lubbers wijken voor de neoliberale moraal van meer marktwerking en minder verzorgingsstaat. Als gevolg daarvan konden de idealen van '68 alleen overleven als ze werden losgesneden van hun linkse wortels en vervolgens werden aangepast aan de

noot 2

perverteren: op een verderfelijke wijze misbruiken, doen ontaarden

werking van de markt en het bijbehorend winststreven. Alleen zo konden de idealen van '68 verkeren in hun neoliberale parodieën. Dat wil zeggen, alleen zo kon individuele zelfontplooiing verworden tot zelfzuchtig individualisme, tolerantie tot onverschilligheid, seksuele emancipatie tot commercialisering van seks, en de mondige burger tot calculerende burger.

5 De heilige drijfjacht tegen de geest van '68 berust dus op een sterk staaltje geschiedvervalsing. Dat de geest van '68 geen blaam treft, betekent echter geenszins dat de generatie '68 vrijuit gaat. De neoliberale pervertering van de idealen van '68 is mede te wijten aan het verraad van de babyboomers die in de jaren zestig en zeventig volwassen zijn geworden en die in de daaropvolgende decennia massaal naar het establishment zijn overgelopen. In de jaren tachtig vervuilden zij hun lange haren, weedpijpen en Che Guevara-posters voor hoge posities in het bedrijfsleven en de politiek.

6 Schrijnend voorbeeld is de verwording van de PvdA, die van tamelijk linkse partij onder Den Uyl veranderde in een representant van het neoliberalisme, en die onder Kok niet schroomde het regeringsbed te delen met aartsrivaal VVD. De idealen van '68 zijn door de generatie '68 zelf verraden en in de uitverkoop gedaan. Dit verraad was des te trouwelozer, omdat het veelal gekleed ging in de idealen waaraan het verraad werd gepleegd: het zogenoemde links lullen, rechts zakken vullen. Juist omdat de overgang van individuele zelfontplooiing naar zelfzuchtig individualisme zo subtiel is, lag het voor de hand om het laatste te rechtvaardigen met een beroep op het eerste.

7 Veelzeggend in dit verband is de scheidingsgolf van de jaren negentig waarin vooral mannen van middelbare leeftijd hun gezin in de steek lieten onder het mom van zoeken naar zichzelf, terwijl ze alleen maar op zoek waren naar een lekker jong ding. En wat te denken van een Menno Buch, die zich op het ideaal van seksuele bevrijding durft te beroepen ter rechtvaardiging van zijn commerciële uitbuiting van het seksleven van zielige en veelal psychisch labiele mensen? Of van de mondigheid van burgers die zich schaamteloos verzetten tegen de komst van een asielzoekerscentrum in hun wijk? Of van de tolerantie van het relativisme dat wordt gebruikt om onverschilligheid te maskeren? "Vrouwenbesnijdenis is in die culturen nou

eenmaal gangbaar, en wie zijn wij om dat te veroordelen?"

8 Dat de idealen van '68 vaak werden gebruikt om een neoliberale pervertering te maskeren, verklaart wellicht waarom velen het huidige zedelijk verval abusievelijk toeschrijven aan de geest van '68 in plaats van aan de eigenlijke oorzaak: de opkomst van het neoliberale marktdenken. Maar er is meer aan de hand. Dat de geest van '68 door christelijk rechts of de liberalen voor de bron van alle ellende wordt gehouden, is niet verwonderlijk: gelet op hun behoudende en marktgerichte maatschappijvisie hebben zij er sowieso alle belang bij de kritische en antikapitalistische geest van '68 in een kwaad daglicht te stellen. Maar de tegenwoordige kritiek op de geest van '68 wordt tevens gespuid door leden van de generatie '68 zelf, door dezelfde babyboomers die toentertijd op Woodstock marihuana hebben gerookt, het Maagdenhuis hebben bezet en tegen de imperialistische oorlog in Vietnam hebben gedemonstreerd. Maar men zou toch beter moeten weten – de babyboomers zouden toch als geen ander moeten inzien hoezeer de idealen van '68 verschillen van hun neoliberale verdraaiingen uit de jaren tachtig en negentig? Deze zelfkritiek van de generatie '68 wordt echter volkomen duidelijk in het licht van het verraad dat zij aan haar eigen idealen heeft gepleegd door na de opstandige jaren zeventig massaal te kiezen voor goedbetaalde posities in het establishment.

9 Als de babyboomers op een eerlijke manier hun eigen rol in het ontstaan van het huidige zedelijk verval onder de loep zouden nemen, zouden zij niet zozeer hun idealen uit '68 als wel hun latere knieval voor het marktdenken als de belangrijkste oorzaak moeten aanmerken. Zij zouden dan met de neus op hun eigen verraad aan de geest van '68 worden gedrukt. Makkelijker dan je fouten van nu onder ogen te zien, is het om de fouten toe te geven die je eventueel in een vroeger leven hebt gemaakt. Om de pijn van een kritisch zelfinzicht te vermijden, leggen de babyboomers dan ook alle schuld bij hun voormalige ikken uit '68: "Ach ja, we waren toen nog jong en onbezonnen en deden een hoop domme dingen, maar nu hebben we gelukkig ons leven gebeterd ..." Een van de boegbeelden van '68, Jean-Paul Sartre, zou dit hebben doorzien als *mauvaise foi* –

kwade trouw: het jezelf bedotten om je eigen verantwoordelijkheid te ontlopen.

10 De geest van '68 maakte deel uit van de Verlichting die sinds de achttiende eeuw in het Westen plaatsvindt, de strijd van de autonome en rationele mens tegen het van bovenaf opgelegde juk van traditionele en vaak irrationele autoriteiten. De culturele revolutie van de jaren zestig en zeventig was nodig om af te rekenen met het ondemocratische regentendom, de discriminatie van vrouwen en homo's, en de repressieve en dubbele seksuele moraal van de jaren vijftig. Natuurlijk zijn de 68'ers in hun strijd vaak te ver doorgeschooten; het fenomeen partnerruil verdiende het om samen met het oranje formicameubilair op de schroothopen van de jaren zeventig te belanden. Maar daarbij moet worden aangetekend dat sommige excessen van de 68'ers nodig waren om de

maatschappij blijvend te veranderen; om de koers van een samenleving recht te trekken moet je soms radicaal naar de andere kant doorbuigen.

11 Het huidige neoconservatisme, met zijn pleidooi voor burgermansfatsoen en respect voor traditionele autoriteiten, dreigt echter de fundamentele verworvenheden van de jaren zestig en zeventig, ja zelfs van de Verlichting als zodanig, ongedaan te maken. Tegen het neoconservatieve antwoord op het zedelijke verval in onze samenleving kunnen we ons daarom niet krachtig genoeg verzetten. Als we dit zedelijke verval willen aanpakken, dan gaat het dus niet aan om de geest van '68 uit te bannen. Wat we wel moeten doen is de geest van '68 bevrijden uit de neo-liberale toverlantaarn die hem op dit moment gevangen houdt.

Einde

*De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.
De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.*